‏چەپگەرایی ژێل دۆڵۆز ل□ ن□□وان مایکرۆکۆمۆنیزم و فەلسەفەی جیهانی سێیەمدا.. ‏و. لە عەڕەبیەوە: یاسین لەتیف

‏

نووسینی: ‏د . زهیر الخويلدي..

‏پێشەکی

‏"چەپ" لە ڕوانگەی جێل دۆلۆزەوە بە پلەی یەکەم ئاماژە نیە بۆ پارتێکی سیاسی یان ئایدۆلۆژیایەکی دیاریکراو، بەڵکو مەبەستێکە بۆ هەڵوێستێک کە لەسەر بنەمای دروستکردن و دووپاتکردنەوەی جیاوازی و بەرەنگاربوونەوەی نۆرم و پێکهاتەکانی دەسەڵات دامەزراوە . هاوکات پەیوەستە بە کارلێکی کارێگەری چالاکانە لەگەڵ جیهاندا لە ڕێگەی پرۆسەی خوێندنەوە و لێکدانەوەی "ڕادیکاڵانە". کە ئاڵنگاری گێڕانەوەی باڵادەست و خوڵقاندنی توانا نوێکان دەکات ، نەک گونجان لە گەڵ گوتراوەکانو سیستەمی دیاریکراوی پێشوەخت، ڕەتکردنەوەی پۆلە پێشوەختەدیاریکراوەکان:

‏چەمکی "چەپ" لای دؤلۆز گوزارشت نییە لەخۆگونجاندن لەگەڵ سپێکتریمی (الطيف) سیاسی تەقلیدی ، بەڵکو ڕەخنە گردنە لە مەیلی پۆڵێنکردن و پێناسەکردنی شتەکان . بە ئاماژەدان بەوەی کە ئەم پۆڵێنکردنە زۆرجار خزمەت بە بەهێزکردنی پێکهاتەکانی دەسەڵاتی ئێستا دەکات.

‏له ئامێزگرتنی جیاوازی و گۆڕانکاری .

‏"چەپ" لای دۆلۆز لە ئامێز گردتنی جیاوازی و گۆڕانکارِی□- هەروەها پرۆسەیەکی بەردەوامی گۆاستنەوەو و گۆڕانکاری□ کە بەرەنگاری چەقبەستن و یەکسانیی دەبێتەوە.

‏خوێندنەوەو شیکردنەوەی دڕندەیی،

‏ئەمەش بریتییە لە مامەڵەکردن لەگەڵ دەق و بیرۆکەکان بە شێوەیەکی

“دەنـــدانە” و هەڵوەشانـــدنەوەیان و دوبـــارە کۆکردنەوەیـــان و دروستکردنی مانا و پەیوەندی نوێ کە ڕەنگە نووسەرە ڕەسەنەکان مەبەستیان نەبووبێت.

بە سیاسیکردن وەک نەرم .

دۆلۆز پێشنیاری ئەوە دەکات کە پراکتیکی سیاسیکردنی چەپ- کە بەردەوام گومان و ئاڵنگاریی نەرمە دامەزراوەکان دەکات، دەتوانێت ببێتە پێوەرێک بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ناکۆکییە فەلسەفییەکان و دروستکردنی ئەگەری نوێ.

لە دەرەوەی مۆدێرنێتە .

میتۆدی دۆڵۆز تێگەیشتنی مۆدێرنێتی چەپ تێدەپەڕێنێت ، کە زۆرجار پشت بە بیرۆکەی جێگیر و پێشکەوتنی هێڵی دەبەستێت. دیدێکی زۆر نەرمتر و دینامیکیتر بۆ واقیع بونیاد دەنێت . هاوکات گۆڕانکاری و جیاوازی بەردەوام لە جەوهەریدا ئامادەن. بەو مانایەی ئاراستەی چەپگەرایی لای دۆلۆز بە واتای بەشداری چالاکانە لە دروستکردنی جیهانێکی کراوەتر و دینامیکیتر و هەمەچەشنتر. جیهانێک کە بەردەوام لە پەرەسەندندایە و بەرەنگاری هێزەکانی یەکسانی و کۆنترۆڵ دەبێتەوە.

دەقی دیالۆک .. “چەپ” واتای چییە؟

وەک لە وتارەکەی پێشوودا ئاماژەم پێدا، “ئەبیسەدەر” هەرگیز وەرنەگێڕدراوەتە سەر زمانی ئینگلیزی (لانی کەم، بە پێی ئاگاداری من).لێرەدا بەشداری بچووک و نامەی من لە کارێکی وەها گەورەدا. ئەمە کۆتایی ئەو “بابەتە”یە (جیلی چەپگەرایی) کە تیایدا ژیل دۆلۆز لە دوو بەشدا پێناسەی “چەپبوون” دەکات کە مانای چییە.

بەشی دووەم ڕوونکردنەوەیەکە بە زاراوەیەکی زۆر سادە بۆ چەمکی “بوون” کە لەگەڵ فەلیکس گواتاری لە پەرتوکی “هەزار ڕوو تەخت” بەرهەمان هانیوە .

کلێر بارنیێر: مانای “چەپ” بوون بۆ تۆ چی دەگەیەنێت؟

ژیل دۆلۆز: باشە ئێستا پێت دەڵێم کە ناتوانرێت حکومەتێکی چەپ هەبێت. ئەمە بەو مانایە نییە کە جیاوازی لە نێوان حکومەتەکاندا نییە. باشترین شت کە دەتوانین هیوای بۆ بخوازین حکومەتێکە کە پاڵپشتی بەشێک لە داواکارییەکانی چەپەکان بکات، لەکاتێکدا

حکومەتەکی چەپ بوونی نییە. چۆن پێناسەی "چەپ" بکەین؟ من ئەمە بە دوو شێوە دەڵێم یەکەم: کێشەی تێگەیشتنە. کێشەی تێگەیشتن واتای ئەوەیە "چەپ نییە" ئەمەش لە ناونیشانی پەستەوە دیارە ، چەپ نەبوون واتە لە خۆم و شەقامەکەم و لە شارەکەم و لە وڵاتەکەمەوە دەست پێبکەم و دواتر لە وڵاتانی ترەوە. ئەمە لە خۆمانەوە دەست پێدەکەین و لەبەر ئەوەی ئەمە ئیمتیازمان هەیە و لە وڵاتێکی دەوڵەمەنددا دەژین، پرسیار دەکەین کە چۆن دەتوانین بە تێپەڕبوونی کات ئەم دەخڵە بپارێزین. ئەمە هەست بە هەندێک مەترسی دەکەین، ئەم دەخڵە ناتوانێت بە ماوەیەکی زۆر بەردەوام بێت، ئەمە دەڵێین "بەڵام چینییەکان زۆر دوورن، چۆن دەتوانین ئەوروپا بە تێپەڕبوونی کات بپارێزین؟" چەپ بوون بە پێچەوانەوەیە. ئەوە درک کردنە وەک دەوترێت ژاپۆنییەکان درکی پێ دەکەن . ئەوان وەک ئەمە هەست ناکەن، بەڵکو پێش هەموو شتێک هەست بە دەوروبەرەکەیان دەکەن دەڵێن: جیهان، کیشوەر، ئەوروپا، فەڕەنسا و هتد …، شەقامی بیزەرتە من. ئەمە دیاردەی درک کردنە ، بەم شێوەیە یەکەم جار هەست بە ئاسۆ دەکەین.

کلێر بارنیێر: لە ڕاستیدا ژاپۆنییەکان چەپ نین! ؟

ژێل دەلۆز: ئەمە هۆکارەکە نییە. لەم درککردنەدا ئەوان چەپن بە واتایەکی تر چەپن. یەکەمجار ئاسۆ دەبینیت دەزانیت زۆر ناخایەنێت مەحاڵە ملیۆنان کەس کە بە برسێتی دەمرن، هێشتا بتوانن خۆڕاگر بن بە ماوەی سەد ساڵ . بەڵام لە کۆتاییدا بەرگەی ئەو ستەمکارییە ڕەهایە ناگرین ئەمە کێشەیەکی ئەخلاقی نییە، بەڵکو کێشەی تێگەیشتنە. ئەگەر بە هەموان دەست پێ بکەین ئەوا ئەمە چەپین. ئەمەش بەو مانایەیە کە دەتوانین ئەم پرسانەش چارەسەر بکەین ، ئەمە بە هیچ شێوەیەک بەو مانایە نییە کە بڵێین دەبێت ڕێژەی لەدایک بوون کەم بکەینەوە و ….هتد. چونکە وتنی وا تەنها ئامرازێکی ترە بە پاراستنی ئیمتیازاتی ئەوروپا مەبەست ئەوە نییە. لە ڕاستیدا بڕیارەکە پەیوەندی بە دۆزینەوەی ڕێکخستنە جیهانییەکانەوە هەیە کە ئەم کێشانە چارەسەر بکات. چەپ بوون واتە بزانین کە پرسەکانی جیهانی سێیەم لە ئێمە نزیکترن لە دراوسێکانمان بەڕاستی کێشەی تێگەیشتنە نەک کێشەی ڕۆحێکی جوان ئەوە جەوهەری چەپ بوونە بە من.

دووەم: چەپ بوون بە من پرسی گۆڕانکارییە هەرگیز گۆڕاکاری بە کەمینەبوون نەوەستێت. لە ڕاستیدا چەپ هەرگیز زۆرینە نییە و بە هۆکارێکی زۆر سادەش.چونکە زۆرینە وا گریمانە دەکات تەنانەت کاتێک

ئەمە دەنگ دەدەین کە زۆرترین ژمارەی خەڵک تەنها دەنگ بە شتێک نادەن… زۆرینەگریمانەی ستاندارێک دەکات .لە جیهانی ڕۆژئاوادا ئەو نۆرمەی کە هەموو زۆرینەیەک گریمانە دەکات بریتییە لە نێر، گەورەساڵ،هێترۆسێکسوال ئەمانە لە شاردا دەژێین . ئێزرا پاوەند و جویس شتگەلێکی لەو چەشنەیان گوت ، بڕیارەکە ئایدیاڵە ئەمە ئەوەیە ستاندارد . بەڵێ سروشتییە کە زۆرینە لە کاتی دیاریکراودا ئەم ستانداردە بە دەست بێنێت . هەر وێنەی پیاوێک، گەورەساڵ، هێترۆسێکسواڵ، لە شاردا دەژین تا ئەو ڕادەیەی کە دەتوانم بڵێم زۆرینە کەس نییە ، ئەمە کەس نییە، ستانداردێکی بەتاڵە بە سادەیی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵک هەن، زۆرترین ژمارەی خەڵک خۆیان درک بەوە دەکەن کە لەم ستانداردە بەتاڵەدان، بەڵام ستانداردەکە لە خودی خۆیدا بەتاڵە. کاتێک ژنان ئەژمار دەکرێن و دەچنە نێو زۆرایەتییەوە یان کەمایەتیکی دووەمەوە بە پێوەری کۆمەڵەکەیان سەبارەت بەم ستانداردە ، بەڵام چیتر ؟

هەموو بوونەکان هەن کە بە بوونی کەمینە دادەنرێت. ئەوەی مەبەستمە ژنەکان ژنگەلێکی سروشتی نیین بەڵکو بوونیان هەیە ، ئەگەر ژنان بونیان هەبێت کەواتە پیاوانیش بوونیان هەیە ، پێشتر باسی بوونمان دەکرد وەک ئاژەڵ منداڵان بوونەکیان هەیە ئەوان بە سروشت منداڵ نین. هەموو ئەم بوونانە بوون بە کەمینە.

کلێر بارنێ: کەواتە تەنها بەشەر بوونی ئینسانیان نییە، ئەمە سەختە!

ژێل دەلۆز: ناتوانن، ئەوە نۆرمەکی زۆرینەیە. مرۆڤی پێگەیشتوو بوونێک نییە دەکرێت مرۆڤ توانای بوونی هەبێت ، بەم شێوەیە دەبێت بەشداری پرۆسەکانی بوون بە کەمینە بکەن ، چەپ کەی پرۆسەکانی بوون بە کەمینەیە . بۆیە دەتوانم بە شێوەیەکی ڕستەیی بڵێم: زۆرینە کەس نییە کەمینەش هەموو کەسێکە ئەمە واتای چەپ بوونە. بزانین کە کەمینە هەموو کەسێکە و دیاردەی بوونیش لێرەدا ڕوودەدات.

” ئەبسەیدەر ” لە ٢١ی حوزەیرانی ٢٠١١ بڵاوکراوەتەوە چاوپێکەوتنەکە لەگەڵ ژێل دەلۆز، کەماوەی حەوت کاتژمێر و نیو دەخایەنێت. لە ساڵی ١٩٨٨ لەلایەن کلێر بارنی خوێندکاری پێشووی و هاوڕێ نزیکەکەیەوە تەواو بووە و لە بەرهەمهێنان و دەرهێنانی پیێر ئەندرێ بوتانگ . پێموایە نایابترین پێشەکییە کە مرۆڤ خەونی پێوە ببینێت بۆ تێگەیشتن لە فەلسەفەی ژێل دەلۆز، چونکە لەم ڤیدیۆیەدا

زمانەکەی زۆر سادەیە لەوەی لە کتێبەکانیدا بەکارهاتووە (لانی کەم لە زۆربەیاندا). ئەم بەڵگەنامەیە بە ناوی Abécédaire ـە، کە تیایدا کلێر بارنێت و ژیل دۆلۆز کەمێک بابەت و کێشە ئاڵوگۆڕ دەکەن کە وەک یەک تەوەر پێشنیار کراون بە هەر پیتێک لە پیتە ئەبجەدیەکان .

شرۆڤە

دۆڵۆز و مایکرۆ کۆمۆنیزم ..

ئامانجی بابەتەکەم : دۆلۆز کەمێک سوورە ڕەنگە سەیر بێت فەلسەفەی دۆلۆز بە ڕەنگی کۆمۆنیزمەوە گرێ بدەین. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا باسی من لەسەر ئەو ڕاستیەیە کە دۆلۆز یەکێک بووە لەو فەیلەسوفە ئەوروپیانەی کە فەلسەفەی بیرەکەی کۆمۆنیزمی داڕشتووە بە لەبەرچاوگرتنی بزووتنەوە شۆڕشگێڕییەکان لە جیهانی سێهەمدا، پڕۆژەکەی دۆلۆز ناونرا "مایکرۆکۆمۆنیزم" کە هەوڵیدا لە ڕێگەی ئەزموونی سیاسی شۆڕشگێڕانی غەیرە ئەوروپییەوە فەلسەفەی سیاسی لە چوارچێوەیەکدا دابڕێژێتەوە. ئەم لێکۆڵینەوەیە بەو مانایە نییە کە من باس لە پەیوەندی ڕاستەوخۆی دۆلۆز لەگەڵ جیهانی سێیەم بکەم یان باس لە پێشهاتە مێژووییەکانی بکەم. جیهانی سێیەم بۆ دۆلۆز و گواتاری تەنیا زاراوەیەکی جوگرافی نییە، بەڵکو زاراوەیەکە کە ئاماژەیە بۆ ناوچەی سێیەم "کە زمان دەتوانێت لێی دەرباز بێت، ئاژەڵ دەچێتە ناو شتەکانەوە و گرداکە بوون تێدا ڕۆڵ دەبینێت.

جیهانی سێیەم لای دۆلۆز بابەتێکی جیۆپۆلەتیکی نییە بەڵکو "گەردوونێکی ئاژاوەگێڕە" گەمەیەکە لە نێوان "مانا و بێ مانا دا" . کەی دونیای سەرمایەداری لە ڕێی ئیمپریالیزم و کۆڵۆنیالیزمەوە دروست بووە ، بەم مانایە جیهانی سێیەم ملکەچ نییە بەڵکو کار بۆ هەڵوەشاندنەوە و تێکدانی زمان و یاسای ڕۆژئاوایی دەکات. ناوچەکانی جیهانی سێیەم دامەزراوە بۆ "بەکارهێنانی سنووردار یان چە" بۆ زمانی ئۆپزسیۆن . "سیفاتی چەوساوەیەی ئەم زمانە وەک سیفاتی ستەمکاریە" ئەم چەمکە لە ئەدەبیاتی سنووردار واتە "بەکارهێنانی سنووردار"ی زمان. بەو مانایە نییە "ئەدەب" بۆ تایبەتی کەمینە بێت ، وەک دانیال سمیس ئاماژەی پێدەکات کەواتە "سنووردار" ئاماژەیە بۆ "مەرجی شۆڕشگێڕانەی هەموو ئەدەب". من دەڵێم ئەم چەمکە سنووردارە پەیوەندی بە جیهانی سێیەمەوە هەیە دەبێ وەک کلیلێک بۆ تێگەیشتن لە ڕێبازی دۆلۆز بۆ کۆمۆنیزم سەیر بکرێت. کۆمۆنیزم وەک دروستکردنی هەلومەرجی شۆڕشگێڕانە هەر لەبەر

ئەم هۆکارەیە مایکرۆکۆمۆنیزم چەندین پراکتیکی کۆمۆنیستی بەدوای خۆیدا دەهێنێت بۆ دروستکردنی هەلومەرجی شۆڕش. کەواتە دەکرێت وا تەماشای چەمکی دۆڵۆزو گواتاری بۆ جیهانی سێیەم بکەین کە پەیوەستە بە مایکرۆ کۆمۆنیزمەوە ، بە خوێندنەوەی من شانبەشان کار دەکات لە گەڵ چەمکی ئەدەبیاتی بچوکدا کە بەکارهێنانی زمانێکی تەواو جیاواز دەگرێتەوە لە بەرامبەر نیشاندەری باڵادەستی دەوڵەتی سەرمایەداریدا . ئەم چەمکانە لەگەڵ بیرۆکەی سەرەتایی دۆلۆزدا یەکدەگرنەوە کە ‘پراکتیکی بەرز’ی تواناکانە کە لە ڕێگەیەوە ڕەخنە لە کۆکردنەوەی نوێنەرایەتی کانت دەگرێت.

دۆڵۆز وای ڕچاو کردووە کانت بەڕادەی پێویست ڕەخنەگر نەبووەو بە ڕادەی پێویستیش ئەزموونگەر نەبووە ، زۆر دوگماتیزم بووە. بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا دۆلۆز هەندێک ڕەگەزی بەنرخ لە دیدگا ڕەسەنەکانی کانتدا بۆ کات و بیرۆکەکان وەک کێشە و توانا ناتەباکان دەدۆزێتەوە. ئامانجی دۆلۆز ڕەتکردنەوەی فەلسەفەی خودی کانت نییە، بەڵکو شۆڕشکردنە لە فەلسەفەی ڕەخنەی کانتدا . بەم مانایە چەمکی جیهانی سێیەم لە فەلسەفەی دواتری دۆلۆزدا بە هاوکاری گواتاری بە پڕۆژەی فەلسەفی ڕەخنەیی بەردەوامی ئەو دادەنرێت . کە ڕەخنەیەکی بنەڕەتی پێشکەش دەکات لە سەردەمی سەرمایەداری جیهانیدا.

ئەمڕۆ چەپی ڕادیکاڵ لە پاشە کشەو بچووکبوونەوەدایە، لە کاتێکدا پۆپۆلیزمی فاشیستی سەرهەڵدەدات و خێراتر دەبێت. ‏‏لە ژێر ڕۆشنایی ئەم دیدە ڕەشبینانەیە بۆ دۆخی سیاسی ئێستا ڕادیکالیزمی دۆلۆز و گواتاری لە فەلسەفەدا لە مانگی ئایاری ١٩٦٨ تا ئێستاش کارێگەرەکانی پەیوەستە بە ئێمەوە. جگە لەوەش هەوڵەکانیان بۆ بەستنەوەی فەلسەفەی سیاسی بە چەمکی جیهانی سێیەمەوە ئەوەندە بەهێزە پێداویستی داهاتووی سیاسەتی چەپگەرایی داد□□ژ□ت . بۆ هەندێک زاراوەی “جیهانی سێیەم” بەسەرچووە، ئێستاش زاراوەی “باشووری جیهانی” جێگەی گرتووەتەوە. جگە لەوەش بزووتنەوەی سیاسی جیهانی سێیەم بزووتنەوەی بێلایەنەکان شکستێکی گەورەیان بە نسیب بووە ، کۆتایان بووە بە کێبڕکێیەکی وەسوەسەو دڵەڕاوکێی نێوان دەوڵەتە نەتەوەییەکان بۆ “بردنەوە” لە لوتکەی سەرمایەداری جیهانیدا. دەبێت چاوخشاندنەوەیەک بە فەلسەفەی دۆلۆز سەبارەت بە جیهانی سێیەم بە بێزاری سیاسی بەرەوڕوو بێتەوە. بە پێچەوانەی ڕەوتەکەوە، من دەڵێم چەمکی جیهانی سێیەمیان ئامانجی ئەوەیە ئاڵنگاری ئەو نیشاندەرە بکات کە بە “کۆمۆنیزمی گەورە” دراوە، واتە پارتی کۆمۆنستی فەرەنسی و مارکسیزمە “فەرمییەکان”ی دیکە

زۆرێک باسیان لەوە کردووە کە پڕۆژەی فەلسەفی دەلەز و گواتاری ڕاستەوخۆ لە ڕووداوەکانی مانگی ئایاری ١٩٦٨ سەریهەڵداوە، لەڕاستیدا دەتوانرێت بڵێین فەلسەفەی سیاسی ئەوان ڕۆحی بزووتنەوەی ڕادیکاڵەی پاراستووە. بەڵام ئەم پێناسەیە بۆ ڕادیکالیزمەکەیان ناڕوون و دووفاقییە. پێدەچێت پڕۆژە فەلسەفییەکەیان پێک بخات. لە کاتێکدا پێشبینی دووبارە سەیرکردنەوەی سیاسەتەکانیان دەکرێت لە ڕوانگەیەکی نانۆرماتیڤەوە، پێویستە ڕەچاوی جۆری ئەو دیدگایە بکرێت کە هەوڵیانداوە لە فەلسەفەی سیاسی خۆیاندا بیپارێزن . زاراوەی “فەلسەفەی سیاسی” بە گشتی بە مانای تیۆری حکومڕانی دەگەیەنێت . بەڵام زاراوەی دەلەز و گواتاری لە بنەڕەتدا جیاوازە لەم بەکارهێنانە باوەدا.

هەروەها سمیس ئاماژە بەوە دەکات کە “دەلەز لە ڕێگەی بەکارهێنانی ناوازەی ئەم چەمکە بە ڕوونی خۆی لە ڕێبازەکانی دیکە بۆ تیۆری کۆمەڵایەتی دوور دەخاتەوە.” بۆ نموونە پشت دەبەستێت بە تیۆری دەوڵەت (ئەفلاتون)، یان گرێبەستی کۆمەڵایەتی (هۆبز)، یان ڕۆحی یاساکانی (مۆنتێسکیۆ)، یان لەسەر کێشەکانی “ئاشتی هەمیشەیی” (کانت) یان شەرعیەت (دورکهایم، هابەرماس) و هتد . وەک چۆن لە چەمکی “ئەدەبیاتی لاوەکی”دا، دەلەز لێرەدا “پراکتیکی زاڵ”ی فەلسەفەی سیاسی بە دروستکردنی سیاسەتی نوێ دەناسێنێت، بەو مانایەی ئەزموونێکی فرەیی سیاسی لە بەرامبەر تیۆری سیاسی نۆرماتیڤدا. لەم ڕوانگەیەوە ئەدواردۆ ڤیڤێرۆس دی کاسترۆ، زانای ئەنترۆپۆلۆژی بەڕازیلی بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش بە نەوەی ئەمە ئاماژە بەوە دەکات: ناوی ژێل دوڵۆز یەکسەر ئەو گۆڕانکارییە فیکرییە دەهێنێتە بەرچاو کە ئەو قۆناغەی دەوروبەری ساڵی ١٩٦٨ی دیاری کرد . کاتێک هەندێک لە ڕەگەزە بنەڕەتییەکانی تێگەیشتنی کولتووری هاوچەرخمان دامەزراند ، مانا و دەرئەنجام و واقیعی ئەم گۆڕانکارییە مشتومڕێکی تووڕیی لێکەوتەوە کە تا ئێستاش بەردەوامە. وەک ڤیڤێرۆس دی کاسترۆ دان بەوەدا دەنێت میراتی فەلسەفەی سیاسی دەلەز هێشتا جێگەی مشتومڕە. ڤیڤێرۆس دی کاسترۆ لێرەدا ئاماژە بەوە دەکات کە ناوی دەلەز ئەو “گۆڕانکارییە فیکرییە”ی بیری نەوەی خۆی دەخاتەوە کە لە مانگی ئایاری ساڵی ١٩٦٨دا سەریهەڵدا .
خەمی من لەگەڵ ساتەوەختی دەلەز و(گواتاری)ی دیدگای سیاسیدایە و ئارگیومێنتەکانم وا گریمانە دەکەن کە ئەو گۆڕانکارییەی دەلەز و گواتاری هەوڵیان دەدا لە قۆناغی شۆڕشدا بیهێننە ئاراوە “کودەتا” بووە بە دەستێوەردانەکانیان لە فەلسەفەی ئەوروپی لە ڕوانگەی جیهانی سێیەمەوە – بەشداریکردنی تیۆری لەگەڵ نیشاندەری باڵادەستی

کۆمۆنیزم . مایکرۆ کۆمۆنیزم بە واتای کۆمۆنیزمی فرەیی بە بێ حزبی ناوەندی ، گومانی تێدا نییە کە دێلۆز و گواتاری ئیلهامیان بە بیرۆکەی کۆمۆنیزمی لامەرکەزی لە بزووتنەوە شۆڕشگێڕەکانی جیهانی سێهەمەوە وەرگرتووە .

فەلسەفەی جیهانی سێهەم

لە ڕاستیدا فەلسەفەی سیاسی ئەوان بە بێ بوونی جیهانی سێیەم مانایەکی نەدەبوو کە نوێنەرایەتی ناکرێت . چەمکی دێلۆز و گواتاری بۆ چەمکەکان تاکە ڕێگایە بۆ تێگەیشتن لە فەلسەفەی سیاسییان. بەم مانایە جیهانی سێیەم نوێنەرایەتی ئامادەبوونێکی ڕاستەقینە لە سیاسەتەکەیاندا ناکات، بەڵکو نوێنەرایەتی ئامادەبوونێکی مەجازییە . بۆیە فەلسەفەی جیهانی سێهەمیان لە چەمکی کەمینەیەک وەک "گەلێکی غەیاب"دایە، ئەو کەسانەی کە بە زمانی حوکمڕان یان ئایدیۆلۆژیا نوێنەرایەتی ناکرێن . جگە لەوەش چەمکی جیهانی سێیەم ئاماژەیە بۆ پراکتیکی زاڵانەی زمان، واتە ڕەخنە گردن لە جەوهەری نوێنەرایەتی . ڕەنگە لێرەدا بوەستین و پرسیار لەبارەی ئەو زەمینە ئایدیۆلۆژییەوە بکەین کە دێلۆز و گواتاری چەمکی جیهانی سێیەمیان لە گوتاری فەلسەفی خۆیاندا جێگیر کردووە . ئیمانوێل والێرشتاین ئیدیعا دەکات کە "ناڕەزایەتی سەرەکی لە ساڵی ١٩٦٨ دژی زاڵبوونی ئەمریکا بووە بەسەر سیستەمی جیهانیدا" . بۆیە سەیر نییە کە دێلۆز و گواتاری گریمانەی هەژموونی ئەمریکی بکەن لە ئارکۆمێنتە سیاسی – فەلسەفییەکانیاندا، لە بابەتگەلێکی جۆراو جۆردا ڕاستەوخۆ پرۆژە سیاسییەکانیان بە دژە ئیمپریالیستی یان پۆست کۆلۆنیالیزم وەسف دەکەن .

ئەم ئاراستە سیاسییە لەو ڕۆژانەدا نە بەڕێکەوت بوو ، نە ناوازەش بوو ، بەڵکو دەتوانرێت بڵێین مانگی ئایاری ساڵی ١٩٦٨ لوتکەی دۆزینەوەی چەپی ئەوروپی بوو بە گەلانی جیهانی سێیەم. لە سایەی ئەم دۆخەدا فەلسەفەی سیاسی دێلۆز و گواتاری ئامانجی فەلسەفەکردنی واقیعی گەلانی جیهانی سێهەم بوو . بەڵگەیەک کە پەیوەندی نێوان دێلۆز و وشەی سێیەم ئاشکرا دەکات ئەوەیە کە دێلۆز (لەگەڵ گواتاری) چەمکی "گەلانی ونبوو"یان بونیادنا بۆ ڕوونکردنەوەی پانتایی جیهانی سیاسەت . کەواتە ئەم کەسانە کێن؟ بیرۆکەی ئەو سەبارەت بە خەڵکی نەبینراوی ڕۆژئاوا، مەتافۆر نییە، بەڵکو ئەگەرەکە بۆ سیاسەتی دژە نوێنەرایەتی- داهێنانی پرۆلیتاریای جیهانی.‏‏لە ئێستادا ناتوانرێت چینێکی شۆڕشگێڕی یەکگرتوو لە ناو ئەو دابەشکارییە کۆمەڵایەتییەی کە هەیە دەستنیشان بکرێت. ڕەنگە

ڕووداوەکانی داهاتوو ببنە هۆی سەرهەڵدانی ئەو جۆرە کەسانە . من دەڵێم چەمکی کەسانی ونبوو بە تەواوی لەگەڵ ڕووداوی مێژوویی بزووتنەوەی بە لایەنەکان لە جیهانی سێیەمدا دەنگ دەداتەوە . بەم پێیە پڕۆژەی سیاسی دەلۆز و گواتاری لە چوارچێوەی سێ گرووپی مێژوویی چەپی فەرەنسیدا جێی نابێتەوە:

چەپی کۆماری، چەپی سۆسیالیستی و چەپی کۆمۆنیستی ، میشێل وینۆک گروپی چوارەمی چەپ بە "چەپی پەڕگیر" ناودەبات ، لویس ئۆگست بلانکی و ژان پۆڵ سارتەر نموونەی ئەم گروپە چوارەمەن، کە ڕەخنەیان لە دامەزراندنی ئەم جۆرە چەپەدا هەبوو و دیموکراسی نوێنەرایەتیان ڕەتکردەتەوە . بە ئەوان سیستەمی هەڵبژاردن ئامرازێکی حوکمڕانی بوو بە گەمارۆدانی شۆڕشی گەل. بە پێچەوانەی مۆدێلی چەپی توندڕەوی وینۆک، کریستۆف کاڕتەر ئاماژە بەوە دەکات کە چەپی نوێی ڕادیکاڵ لە دوای ساڵی ١٩٥٦ بەرەو شۆڕشی چوارەم دەڕۆیشتن. ئەو دەڵێت: کۆتایی هاتنی ئیمپراتۆریەتەکانی کۆلۆنیالیزم کاریگەری لەسەر دوو بوارە بنەڕەتییەکانی خۆتێگەیشتنی چەپ هەبوو کە پۆتانسێلی گەورەی خەباتیان هەبوو: 'شۆڕش' و ' ئەنتەرناسیۆنالیزم'. گفتوگۆکان سەبارەت بە پابەندبوون بە شۆڕش و ئامرازە گونجاوەکانی گەیشتن بەو شۆڕشە بووە هۆی ناکۆکی بەردەوام لەناو چەپدا. هەروەها تیۆرو پراکتیکی ئینتەرناسیۆنالیزم بووە هۆی ناکۆکی . چونکە داواکاری سروشتی بە نیشاندانی "هاودەنگی" لەگەڵ کۆلۆنیالیزمەکان زۆرجار لەگەڵ سیاسەتی چەپی فەرەنسی بەریەککەوتنی هەبوو کە ناسیۆنالیست و لایەنگری کۆلۆنیالیزم، یان لایەنگری مۆسکۆ بوون. مشتومڕەکان لە دەوری خەبات و سیاسەتی چەپەکان لە چەمکی جیهانی سێیەمدا کۆدە بوونەوە.

چەمکی جیهانی سێیەم پرسیاری لەبارەی ڕۆڵی چەپی فەرەنسی لە جیهاندا وروژاند ، جگە لە پرسیارەکان سەبارەت بە "کارەکتەری شۆڕشی کۆمەڵایەتی-سیاسی و ئەکتەرەکانی و شوێن و پاڵنەرەکانی" . فرەچەشنی و لێکنزیک بوونەوەی چەپ لە دەوری هەمان چەمکی جیهانی سێیەم دەسوڕایەوە و جەختی لەوە دەکردەوە کە هاودەنگی لەگەڵ گەلانی کۆلۆنیالیزمدا بە شۆڕشێکی ڕیشەیی شتێکی بنەڕەتییە. گومانی تێدا نییە کە فەلسەفە سیاسییەکانی دەلۆز و گواتاری لەگەڵ داواکارییەکانی چەپی توندڕەوی نوێدا هاوتەریب بوون. لەم ڕوانگەیەوە دەبێت لە پڕۆژە سیاسییەکەیان تێبگەین کە تیشک دەخاتە سەر ئارەزوو نەک دەسەڵات، وەک هەوڵێک بۆ ڕەخنەگرتن لە گوتاری کۆنی چەپ و نوێکردنەوەی گریمانەی شۆڕش . دەلۆز و گواتاری لەسەر بنەما سیاسییەکانیان بانگەشەکردنی مەجازی جیهانی سێیەمیان

بونیادنا لە ڕێگەی دیالۆکو باسەکانیانەوە سەبارەت بە "کەسانی ونبوو". بیرۆکەی دەلۆز و گواتاری بە سیاسەتی مەجازی، واتە سیاسەتی خەڵکی ونبوو،

ڕەگەزی جوانیناسی دژە نوێنەرایەتیی ئەواندا دەنگ دەداتەوە . تەگەڕیشتنی دەلۆز لە سینەما چەند بڕگەیەک بە ئارگیومێنتەکەم دەخاتە ڕوو. ئەو ئەم ئارگیومێنتە پشتگیرییەی خوارەوە سەبارەت بە "خەڵکی ونبوو" لە سینەما ٢دا دەخاتە ڕوو . لە سینەمای ئەمریکی و سۆڤیەتدا خەڵک بەڕاستی بوونیان هەیە، ڕاستەقینەن پێش ئەوەی واقیعی بن، ئایدیاڵن بەبێ ئەوەی ئەبستراکت بن . لەبەرەوە ئەو بیرۆکەیە هاتە ئاراوە کە سینەما وەک هونەرێکی جەماوەری دەتوانێت باڵاترین هونەری شۆڕشگێڕانە یان دیموکراسی بێت و جەماوەر بکاتە بابەتێکی ڕاستەقینە . بەڵام زۆر فاکتەر ئەم باوەڕەیان لاواز کرد ، سەرهەڵدانی هیتلەر کە ئامانجی ئەوە بوو لە ڕێی سینەماوە جەماوەر ملکەچکات ، نەک جەماوەر بکاتە بابەت و هەست بە بوونی خۆیان بکەن ، ستالینیزم کە کەدەنگی گەلی گۆڕی بە یەکگرتوویی حزبی پاوانخوازانە ، هەڵوەشاندنەوەی گەلی ئەمریکا، کە چیتر باوەڕیان بە خۆیان نەدەکرد کە ئەو گەلە تواوەیەی ڕابردوون ، یان تەوی گەلێکی داهاتوون . (ڕۆژئاوای نوێ یەکەم بوون کە ئەم هەڵوەشاندنەوەیان پیشاندا) . بەکورتی ئەگەر سینەمایەکی سیاسی مۆدێرن هەبوایە، لەسەر ئەم بنەمایە دەبوو: جەماوەر بوونی نەماوە، یان هێشتا نەبووە… گەل ون بووە . زەحمەت نییە لێرەدا ببینین کە دەلۆز بە ڕوونی باس لە سێ جەمسەری ئایدۆلۆژیای سیاسی دەکات – ستالینیزم، نازیزم و ئەمریکیزم – کە سینەما بە "هونەری جەماوەر" دەزانن، ئامرازی شۆڕش و دیموکراسی کە خودی جەماوەری "ڕاستەقینە" بەرهەم دەهێنێت . ئەم واقیعەی جەماوەر لە ڕیالیزمی سیاسی ڕۆژئاوادا بە شێتی دادەنرێت، وەک لیبرالیزم یان ئابووری سیاسی . دەلۆز لەگەڵ گواتاری ئاماژە بەوە دەکەن کە "سینەما توانای گرتنی جووڵەی شێتی هەیە لەبەر ئەوەی شیکاری کەنەپەرستانە نییە، بەڵکو بەدواداچوون بە بوارێکی جیهانی پەکەوەژیان دەکات". بەم مانایە سینەما دەتوانێت چەکەکی سیاسی کاریگەر بێت بە بنیاتنانی ئامێری جەنگ ، هاوکات خەی ڕاپسکێنێت و هەڵبەت لە دەوڵەتی ناسیۆنالیزم وەک ئامرازێکی دیلکردن . چەمکی دەلوز بە جیهانی سێیەم پەیوەستە بەم "جیهانگەرییەوە"کە لە دەرەوەی بازنەی دەوڵەتە نەتەوەیەکان دەستی بە دەرکەوتنی خەی کردووە . ئەم پەکهاتەیە خاڵی لەکنزیکبوونەوەی واقیعی سینەما و مرۆڤە غیابەکانە .

ئەوەی جێگای سەرنجە دێلۆز ئاماژە بە "هەڵوەشاندنەوەی گەلی ئەمریکا" دەکات کە لە سەردەمی جەنگی ساردا مێژووی کۆچی فرەنەتەوەیی خۆیان لەبیر کردووە . ئەمریکا سەردەمانێک خاکی ب□□ندراوی گەلانێک بوون کە سەر بە هەرێمەکان نەبوون . ئێستا وەک لە فیلمە تازە ڕۆژئاواییەکاندا دیارە ئەمریکییەکان دڵەڕاوکەیانە بە پاراستنی ناسنامەکەیان . هەروەک دێلۆز ڕاستەوخۆ ئاماژەی پێدەکات: گومانی تێدا نییە ئەم ڕاستییە ڕۆژئاوایش دەگرێتەوە، بەڵام زۆر کەم لە نووسەران ئاشکرایان کردووە، چونکە بە میکانیزمەکانی دەسەڵات و سیستەمی زەرینە شاردراونەتەوە . لە لایەکی دیکەوە لە جیهانی سێیەمدا تەواو دیار بوو کە گەلانی ستەملێکراو و ئیستغلالکراو لە دۆخی کەمینە هەمیشەییەکان و قەیرانی ناسنامەی بەکەمەڵدا ماونەتەوە .‏‏جیهانی سێیەم و کەمینەکان فرسەتیان بە نووسەرە بە تواناکان دابین کردووە بە پێگەی تایبەتی خۆیان و لە پەیوەندییان لەگەڵ نەتەوەکەیان تاکو بڵێن: گەل ئەوەیە کە نەماوە ، ئەوەی دێلۆز بەم ئارگیومێنتە ئاماژەی پێدەکات، پ□ن□رە شاراوەکەیەتی بە زیندووکردنەوەی سینەمای سیاسی. بنەمای سینەمای سیاسی ئەوەیە کە " گەل بوونی نەماوە، یان هێشتا بوونی نییە". چۆن بتوانرێت ڕێگا خۆش بکرێت بە هاتنی گەلێک کە بوونی نەماوە (یان هەرگیز بوونی نەبووە)؟ لە چەمکی دێلۆزدا سینەمای سیاسی نوێنەرایەتی هەڵوەستە ش□شگێڕییەکان ناکات، بەڵکو نوێنەرایەتی زۆنی سێیەم دەکات کە لە وەسف و گێڕانەوەی چیرۆک تێدەپەڕێت . چیرۆکێک کە کراوە دەبێت بەڕووی گۆڕانکارییە بێشومارەکاندا، دەربڕینی خۆی لە "هارمۆنی" خود و بابەتدا دەدۆزێتەوە . ئەم پەیوەندییە یەکسانە لەگەڵ دیاریکردنی ئەوەی کە کامێرا بە شێوەیەکی بابەتیانە چی دەبینێت و کارەکتەرەکە بە شێوەیەکی خودی چی دەبینێت. چیرۆکەکە پەیوەستی بە بینەرێکی خوێندەوار نییە لە کاتێکدا نووسین بە زمانی بالادەست مەحاڵە . کەتا زمان، نەک زمانی ئەویتر لە بنەمایەک کەمتر نییە ، دەبێت هونەر تێدا بەشدار بێت (بەتایبەت هونەری سینەما) بە داهێنانی گەلێک . دێلۆز پێداگری دەکات کە "ئەو ساتەی ئاغا یان کۆلۆنیالیست، ڕایدەگەیەنێت، 'هەرگیز لێرە گەلێک نەبووە' گەلی ونبوو دەبێتە بوونێک و سەر لە نوێ خۆی دادەهێنێتەوە، لە شارۆچکە و کەمپەکان یان لە گەڕەکە هەژارەکاندا، لە هەلومەرجی نوێی خەباتدا کە بەپەیوەستی دەزانێت هونەری سیاسی بەشداری تێدا بکات". وەک نموونەی سینەمای سیاسی نووسەرانی وەک ژان ڕۆش، پیەر پێرۆڵ و عوسمان سەمبین دەهێنێتەوە ، بە بڕوای دێلۆز ئەم دەرهێنەرانە دۆخێکی نوێیان خوڵقاند ، کردەی قسەکردنیان گۆڕی بە کردەیەکی ڕۆڵی

چیرۆک گێڕانەوە . ئەم شێوازە ناڕاستەوخۆیەی گۆڕینی کردەی قسەکردن (واتە چیرۆکگێڕان) ڕەهەندی سیاسی پێکهاتنی گەلە.

لە ڕێگەی ئەم پرۆسەیەوە دەرهێنەر و کارەکتەرەکانیان دەبنە “کۆمەڵێک کە وردە وردە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر، لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر، لە شەفاعەتخوازێکەوە بۆ شەفاعەتخوازێکی تر سەردەکەون.” . دۆلۆز بە ئاماژەدان بە لێدوانەکانی سێرج دانی سەبارەت بە فیلمی سیدۆی سێمبێنی، جەخت لەوە دەکاتەوە کە سینەمای ئەفریقا “سینەمایەکە کە قسە دەکات، سینەمایەکی کردەی قسەکردنە”.

گوتاری سینەمایی بریتییە لە کردەی گێڕانەوەی چیرۆک هاو کات بنەمای قسەی زیندوو دەبێتە هۆی “بەهای قسەکردنی بەکۆمەڵ”. ئەم کردارە هاوبەشە قسەکردنە دژایەتی ئەفسانەی زۆرینە دەکات و ئێستای ژیاو لە ژێر ڕووی ئەفسانەدا گۆشەگیر دەکات، “کە ڕەنگە بەرگە نەگیراو و باوەڕپێنەکراو و مەحال□ ب□ت ، ئێستا لە کۆمەڵگەی ‘ئەم’دا تێیدا بژیت.”پێدەچێت دۆلۆز لە باسکردنی سینەمای سیاسیدا دەسەڵاتی شاراوەی سیاسەت نەک لە ڕۆژئاوا، بەڵکو لە جیهانی س□□ی□مدا بدۆزێتەوە. ئەو کات کۆلۆنیالیزم و شەڕی سارد دوو جەمسەری چەپی فەرەنسی بوون. بیرۆکەی دۆلۆز لە چوارچێوەی مێژوویی□دا ناوازە نەبوو . لەو ڕۆژانەدا زۆرێک لە گروپە چەپەکان لە فەرەنسا خەباتیان دەکرد بۆ ئەوەی چەمکی کەمینەکان وەک بەدیلێک بۆ زۆرینەی چەپی فەرەنسی بخەنە ڕوو. ئەم گروپە جیاوازانە بەشدار بوون لە ڕەتکردنەوەی دیموکراسی نوێنەرایەتی و ئامێری سیاسی حزبە گەورەکانیان . بەم شێوەیە خۆیان بە ئینتەرناسیۆنالیستی “ڕاستەقینە” و دژە فاشیزم دەزانی. چەمکی جیهانی سێیەم خۆی لە خۆیدا لە سەکۆیەکی سیاسی زیاتر نەبوو بۆ ئینتەرناسیۆنالیزمێکی نوێ و دژە فاشیزم لە بەرامبەر گەشەسەندن و کۆدەنگی ناسیۆنالیزمی باڵادەست لە هەردوو فەرەنسا و بلۆکی س□□قی□تدا . ئەم چەمکە ململانێکانی هاندا لەناو چەپی فەرەنسیدا ، لە هەمان کاتدا هاوپەیمانییەکی لەگەڵ گروپەکانی “چەپی توندڕەو” فراوانتر کرد . تەرکیزکردنی دۆلۆز لە سەر جیهانی سێیەم وەک بنەمای سینەمای سیاسی لەم چوارچێوەیەدا هاتە ئاراوە . . لە بەرواری ئازاری ٢٠٢٥ ئەمە بەشێکە لە کتێبی “کۆمۆنیزم دوای دۆلۆز”ی ئەلێکس تایک-گوانگ لی، کە بەم دواییە لەلایەن بلومسبێریەوە بڵاوکراوەتەوە.

□**د . زهير الخويلدي** – حوارالمتمن ١ – ٧ – ٢٠٢٥

‏الادب والفن